

KOZJE UŠI

Živimo u doba kad nam je sve dostupno. Ranije smo godinama čekali kako bismo došli do kasete bendova za koje smo čuli, a do kojih nismo mogli da dođemo ni uz pomoć novca. O tome koliko je tek pojedinim filmovima, izostavljenim iz repertoara domaćih bioskopa, trebalo da do nas stignu putem VHS traka sumnjivog porekla i kvaliteta izlišno je i govoriti. Takođe, bilo je nezamislivo da se neko lati poduhvata kakav je pretakanje grafičkog romana *Nadzirači* na celuloidnu traku (ili njen digitalni ekvivalent), kao što je bilo iluzorno nadati se zadovoljavajućoj ekranizaciji knjige Kormaka Makartija. Danas nam ne treba više od tri klika mišem da se domognemo čitave diskografije do juče nepoznatih ili nedostupnih bendova, kao i kinematografija ne samo manje ili više poznatih režisera već i egzotičnih zemalja. U razmaženom 21. veku nije nam postalo raspoloživo samo postojeće i ne zadovoljavaju se jedino naša očekivanja, već se udovoljava i našim prohtevima, tako da se, recimo, režiser pomenutih *Nadzirača* rukovodio (mada ne javno) željama obožavalaca. Sve nam je dostupno na tacni i prema našem apetitu, što ne znači da će jelo biti izvrsno, te su *Nadzirači* uprkos težnjama u očima mnogih bili tek podnošljiv film. Ovo je konzumerska era gde se prvenstveno zadovoljava prohtev, ili starinski kazano, gde se hrane gladne oči. Teško da će danas ijedna snimljena pesma ili film tek tako nestati. Ili drugačije: stvaralac iz koje sfere treba da pazi gde i pod koliko bezbednim katancem (ili pasvordom) čuva ono što ne želi da dođe do očiju javnosti, jer ispada da u savremenom dobu umetnik, ni živ ni mrtav, nema pravo da svoje delo sačuva za sebe. Kad se govori o posthumnim izdanjima, valjalo bi napomenuti da su knjige na taj način „objavljivali“ i Vilijem Golding, Dejvid Foster Volas, Nabokov, Niče, Tomas Vulf, Hemingvej, Fober, Konrad, Tolstoj, Henri Džejms, ali i Ana Frank, Franc Kafka i Džefri Čoser. Isto je i s muzikom: Majkl Džekson, Džimi Hendriks, Tupak, Otis Reding, Ejmi Vajnhaus i mnogi drugi. Pojedina od ovih dela zbilja su vredna hvale, a bez ostalih smo svakako mogli.

No Roberto Bolanjo je po mnogo čemu specifičan. Sećam se zaprepašćenja kad sam u predgovoru njegovog romana *2666* (posthumnog, naravno) pročitao kako je on izrazio želju da se ovo petoknjžje štampa odvojeno, ali da se izdavač oglušio o taj zavet. Dakako, ostaje pitanje na šta su se još sve oglušili ovi i drugi naslednici dela poznatih umetnika, i kako na ovo gledati sa etičkog stanovišta (ni Maks Brod nije uvažio Kafkine želje, ali mu je veći deo pismenog sveta zbog toga zahvalan). Poslednja decenija Bolanjevog života, u kojoj je izdao sva svoja dela, bila je bezmalo obeležena borbom s teškom bolešću, a pred kraj njegovog života, kao i nakon njegove smrti, publikovan je niz knjiga oko čije etičnosti se moramo zapitati. Priča se da je iza ovih odluka stajala njegova bivša supruga s kojom nije bio u naročito dobrim odnosima, te se nameće ideja da je ona zloupotrebila naglu popularnost danas već više od decenije poživšeg muža i gledala da se o nju okoristi što je više moguće. Razmaženi pripadnici novog stoleća reći će nam da mi imamo pravo na ta dela i da bi bilo sebično čuvati ih u fioci, i ponekad neće biti u krivu. Gledajući kritike dela

2666, reklo bi se da bi svet propao da nas je ono mimoišlo (hvalili su ga svi, od Stivena Kinga do Džonatana Letema). A opet, budimo realni, verovatno bi bilo ispravnije da je izdavač poslušao Bolanjev amanet i ove romane štampao zasebno. I to ne zato što oni jedan sa drugim ne idu među iste korice, nego zato što su u pitanju romani jako različitog kvaliteta, od kojih poslednja dva nisu ni dovršena. Sa druge strane, objaviti roman koji je autor napisao 1989. godine (misli se na *Treći rajh*), a da za sve to vreme nije našao za shodno da ga štampa, deluje neukusno (premda se radi o romanu po mnogo čemu uspešnijem od nekih kasnijih dela).

Odvajkada postoji i izreka „O pokojniku sve najlepše“ i mada nema okoštalog izraza „O slavnom pokojniku sve još lepše“, izgleda da se on podrazumeva. Reč je valjda o svojevrsnom snobizmu i nedovoljnoj veri u sopstvenu procenu i kritičnost, te se sve ono nahvaljeno i priznato uzima zdravo za gotovo, bez potrebe da se preispita (isto se može reći i za Delila, koji je danas samo kreativno mrtav, a čija najvažnija dela *White Noise* i *Libra* kod nas nisu ni prevedena). Da ne bude zabune, iako Bolanjo možda nema težinu jednog Džona Maksvela Kucija, pedantnost Džulijana Barnsa, niti stilsku lepezu Majkla Šejbona (prema kojem je inače iskazao negativno mišljenje), svejedno je bitan autor i pojedina njegova dela zaslužuju mesto na policama u društvu klasika (teško je, recimo, zamisliti pretežno negativan prikaz *Udaljene zvezde*). Ali ne sva. I ne sva u celini. Potpisnik ovih redova spada u uporne, strpljive i temeljne čitaoce koji retko odustaju od načetih knjiga, pa ipak nije uspeo da se do kraja probije kroz poslednji deo 2666. A čak je i uvodnom romanu ovog petoknjžja (koji je verovatno i najuspeliji) imao štošta zameriti: pojedine epizoda su svakako izlišne, a upotreba trećeg lica, sa sveznajućom instancom umesto konkretnih fokalizatora deluje *pase* (a pri tom se takav narativ kombinuje s krajnje modernim jezikom).

No, Bolanjo nije bio samo žrtva nerazumnih i pohlepnih naslednika i izdavača već je i u vitalnom periodu karijere objavljivao knjige neujednačenog kvaliteta. Valjalo bi pomenuti da je on, po sopstvenom priznanju, odabrao prozu naspram poezije kako bi izdržavao porodicu, a pošto se i taj transfer poklapa sa saznanjem o neizlečivoj bolesti, mora se uzeti u obzir i to da je on barem donekle svesno objavljivao slabija dela. *Lumpen-novela* (2002) je sasvim marginalan Bolanjev spis. Njegov kratki roman *Amajlija* (1999) mogao bi se pak razumeti kao šesti, najnesrećniji, deo 2666, kao nedovršeno delo ili beležnica u kojoj je pisac svako jutro zagrevao prste, nikako kao delo zrelog i osvedočenog pisca. Urugvajka Auksilio Lakutur nas na prvoj stranici upozorava da je ovo horor roman, ali i da je ona nepouzdan narator, kog pri tom odlikuje loše pamćenje. Od tog nepouzdanog pripovedača se, međutim, ne dobija mnogo, te je rezultat epizodični roman bez ikakvog fokusa, s naratorom koji nije ni po čemu bitan niti osoben osim što je u određenom periodu drugovao s pesnicima raznih generacija koji u njemu (njoj) vide „majku svih pesnika“. Ovde bi se, da budemo sarkastični, možda mogao naslutiti nepouzdan narator jer se ni iz čega drugog osim iz njene tvrdnje ne vidi na koji je to ona način porodila čileansku poeziju. Auksilio će nas provesti od Don Pedra i Leona Felipea, preko Arturita Belana (Bolanjevog alter ega) do najznačajnijeg događaja u njenom životu, 1968. godine i trenutka kad je vojska okupirala univerzitet, a ona se zatekla u toaletu i jedina ostala u zgradi (13 dana!). Na fakultetu nije studirala već je šarmom izvojevala poziciju što volontera, što sitno plaćenog pomoćnika. Noću živi boemski, čita poklonjene knjige poezije (svi znaju da niko toliko ne poklanja svoja dela kao pesnici) i sebe vidi kao ženskog Don Kihota. Sledi niz epizoda gde će se čitalac za svakog

novog lika ponadati da će on na neki način doprineti narativu (što se ne dešava). Budući da je Bolanjo u knjizi eseja *U zagradi* kazao kako Džejmsa Elroja smatra najvećim piscem engleskog govornog područja, kao i da je *My Dark Places* jedna od najbolje napisanih knjiga na tom jeziku, ne bi trebalo da iznenađuje što se u njegovoj prozi u više navrata nazire Elrojev uticaj (prvenstveno u četvrtom delu 2666, gde se oseća i Tomas Haris, uzor obojici), te se i ovde naslućuju određene sličnosti u opsesiji i potrazi (Elena – Crna Dalija), kao i njegov omiljeni (ali i onostrani) atribut, hroma žena, no ništa od toga se, nažalost, dodatno ne razrađuje.

Arturito Belano je najmlađi pesnik, a ona mu je, navodno, muza i savetnik. Pripovedaju se njihove noćne dogodovštine, od kojih je ona o spasavanju muške prostitutke iz kandži robovlasničkog makroa jedina pomena vredna. Kao i sa Elenom, slično se zbiva i s Remedios Varo i Lilian Serpas i njenim sinom. I čitalac sad već počinje da doživljava Auksilio kao klošarsku hipi kućnu pomoćnicu koja se svima nađe pri ruci, a potom poput kamere u Bunjuelovom *Fantomu slobode*, nastavlja dalje gde je čekaju druge zanimljivije priče. Osim što se to ne dešava. Barem ne u pogledu zanimljivog.

Jedino što se u ovom romanu izdvaja je svođenje čitavog života na jedan tren (u ovom slučaju važan istorijski momenat okupiranja univerziteta i banalnost situacije u kojoj ga protagonistkinja dočekuje, na WC šolji), kao i neprekidno vraćanje u taj deo nacionalne i svoje istorije. Ona u toaletu razmišlja i o zubima koje će joj tek izbiti i o Belanu (knjiga mu je bila loša, ali je on bio dobar) i neprestano se vraća na taj trenutak dok je vojska vršljala fakultetskim prostorijama, a ona, donekle nesvesna, čitala knjigu poezije tad već počivšeg Dona Pedra.

U *Amajliji* čitalac može naći, ako ga zanima, referencu na broj 2666, nagledaće se čitave galerije čileanskih pesnika i drugih umetnika (stvarnih i izmišljenih) koje će Auksilio štafetno preuzimati, dijaloga gotovo da neće ni videti ni čuti, izuzev onog na kraju, gde narator u snu, ili polusnu, razgovara sa glasom u svojoj glavi, kad se javljaju razne alegorije i fantazmagorije, ali se Auksilio takođe ponovo vraća u univerzitetski WC, gde zarobljena u kabini piše na toalet-papiru, a potom napisano baca u šolju, pre nego što to bilo ko pročita. Metafora je sjajna i šteta je jedino što je Bolanjo nije „preneo“ na čitav roman.

Treći rajh je knjiga nastala davne 1989. godine, pisana u prvom licu, u formi dnevnika, prilično detaljne naracije i bez naročitog sažimanja vremena, kao ni brbljivih i filiprotovski histeričnih pripovedača, Bolanju tako dragih, ali u njoj, nažalost, alegorija ima i previše. Sve u svemu, u *Trećem rajhu* izostaju gotovo sva obeležja kasnijeg Bolanjevog pisma i čini se da je jedino to razlog što ga on za života nikada nije objavio. Nema ovde ničega naročito novog i iznenađujućeg, i tempo je monoton, ali deluje da je upravo u njemu najveća draž ovoga dela. Udo je mladić koji sa devojkom Ingeborg odlazi na letovanje u Španiju, na mesto gde je kao dečak godinama letovao s roditeljima. Njegov neobični hobi, koji bi mogao da preraste u svakodnevni posao, a koji niko ne razume, uključujući njegovu devojk, jesu strateške igre u kojima se takmiči i o kojima piše. Pomenuti odmor trebalo je da mu dâ prostora kako bi savladao i novu igru, *Treći rajh*. Osim raznih ometajućih faktora, kao što su banalne nevolje s pronalaženjem adekvatnog stola i nezainteresovanost njegove devojke za njegova stremljenja, drugi par, koji će ubrzo upoznati, doprineće da mu za namepravano ostane još manje vremena. Čarli je razmetljiv i dominantan, a Hana zgodna, lepa, bujnih grudi. Zajednički odmor ovih mladih Nemaca pretvara se u neprekidne izlaske i duge boravke na plaži – roman na ovim stranicama preti da krene stazama omladinskih

romana Breta Istone Elisa – gde će prvi put primetiti i čuvara pedalina s nadimkom *El Quemado* (Opečeni). Već opake opekotine po čitavom telu impliciraju njegovu bitnu ulogu u romanu, iako isprva nije jasno na koji tačan način. Kako roman odmiče, nagovešteni raskol između Uda i Inge se produbljuje, a Čarli biva sve iritantniji i opasniji, te se čitalac ne žalosti previše kada on strada. Ono što bi verovatno trebalo da iznenadi, barem likove, ako ne i čitaoce, jeste to što Udo ostaje u hotelu, nakon što ode Hana, a zatim i Inge, čekajući da identifikuje Čarlijevo telo. Naravno, Udovi razlozi su posve druge prirode i prvi se tiče seksualne fascinacije frau Elzom, vlasnicom hotela u kojem su odseli i koja mu je ostala u živom sećanju još iz pubertetskih ili prepubertetskih dana. Drugi razlog je igra – *Treći rajh* – što ju je otpočeo sa Opečenim, u kojem pronalazi dostojnog, iako „neškolovanog“ protivnika. Strategija postepeno obojici postaje opsesija iz potpuno različitih i, u pogledu *El Quemada*, maglovitih razloga, ali čitaoci brzo shvataju da se letovanje, a ni roman, ne može okončati pre kraja igre.

Udo je neko ko se često oseća sam u društvu, a jedino ga razume prijatelj Konrad koji ga je uveo u svet igara i koji se u knjizi ne pojavljuje, premda mu narator u više navrata telefonira. Čarlijeva smrt, Hanino i Ingino napuštanje, odlazak turista i kraj sezone unose u roman sumorniji ton od onog u prvoj polovini, a uz sve to nagoveštava se i grupno silovanje koje se možda desilo, a možda i nije, možda je žrtva bila baš Hana, a možda i nije, i možda se Čarli mučen krivicom zbog toga ubio, a možda i ne.

Motiv stranaca koji se u tuđoj zemlji osećaju nesigurno je nebrojeno puta obrađen (videti, recimo, sjajnu Apdajkovu priču „Maroko“), kao i motiv zavodnice (frau Elza) koja vara bolesnog muža (za njega se ovde do pred kraj ne zna ni da li zbilja postoji, a kad se pak pojavi, deluje poput mastermajnda iz romana Rejmonda Čendlera koji, naravno, stoji iza masterplana). Paralele s krimičima nisu nasumične – Inge, a zatim i Udo, čita avanturu fiktivnog junaka Floriana Lindena – i čitavim romanom provejava određeni suspens (vrlina knjige je upravo u odnosu monotone naracije i vrebajuće atmosfere) koja naslućuje i neminovni svršetak, do kojeg, na žalost, ne dolazi, i zbog tog su izostatka kraja antičke tragedije poslednje stranice ovoga dela antiklimaktične. Opečeni „postaje“ Atahualpa koji je za dan naučio da igra šah, gledajući neprijatelja, i trebalo bi da se osveti Udu i to ne samo tako što će ga poraziti u *Trećem rajhu*, u kojem Udo kao Nemač ne bi smeo da pobedi, već i tako što će ga kazniti i u stvarnom svetu. Odluka da se *El Quemadova* pozadina ne rasvetli deluje mudra, jer bi u suprotnom zasigurno delovala neubedljiva. Mnogo je toga u *Trećem rajhu* na prvu loptu, crno-belo, već viđeno, neoriginalno i banalno, od same alegorije *Trećeg rajha*, preko epizodnih ali bitnih likova imenovanih Ovca i Vuk (!), do ponovo alegorične utakmice Istočna Nemačka–Španija.

Bolanjo je nastojao da u svakom delu razori klasičnu postavku romana, naracije i fabule, a rezultat je često bio polovičan. Stoga je teško reći da li je *Treći rajh* vredniji od, recimo, *Amajlije* zato što je korektnije napisan, a pri tom nimalo ne rizikuje, ili je *Amajlija* slavni promašaj zato što stremi da otkrije nove puteve i izbegne očekivano, no svakako su u pitanju slabija dela velikog autora nesavršenih knjiga. Bez obzira na Bolanjovu smrt, ne bi trebalo da nas iznenadi ako u narednim godinama na knjižarskim policama opazimo neko njegovo novo delo, a gledajući kako romani Filipa K. Dika (kojeg Bolanjo u knjizi *U zagradi* čak stavlja ispred Delila i Pinčona) gube trku s razvojem nauke, moglo bi se očekivati i da sam Bolanjo (ili njegov klon) napiše naredni roman.

Jer mi iz 21. veka na to imamo pravo, zar ne?